Olof Lagercrantz om Ekelöfs "Självbiografi":

Mirakulösa återuppståndelser

JAG RÄKNAR med tre solitärer i detta land, just nu", skrev Gunnar Ekelöf i mars 1966 till Evert Taube. "Du är den äldste och du har förnyat dig storartat, eller kanske kommit tillbaka till början. Ferlin, död, djupt religiös (i den rätta meningen, därför att en konstnär—diktare är mera religiös i rätta meningen än någon biskop) — och han hade också lyckan att älska sin mor." Den tredje solitären — ordet betyder både en unik ädelsten och en ensam människa — var Ekelöf själv. Sitt värde visste han.

Gunnar Ekelöfs litterära kvarlåtenskap — brevet till Taube hör dit — är omfattande. Han levde skrivande. Det sista han bad om den natt han dog var en penna.

Ur det rika efterlämnade materialet har hans hustru *Ingrid Ekelöf* gjort ett urval för volymen *Gunnar Ekelöf, en självbiografi* (Bonniers, ca 48:—) som utkommer i dag. Tack vare Ingrid Ekelöfs hängivenhet och uppslagsrikedom och tack vare den rika tillgången på tillbakablickande betraktelser bland Ekelöfs anteckningar och brev blir boken en fortlöpande berättelse om diktarens liv och utveckling. Ett lysande och sant Ekelöfskt företal av fru Ekelöf bör särskilt nämnas.

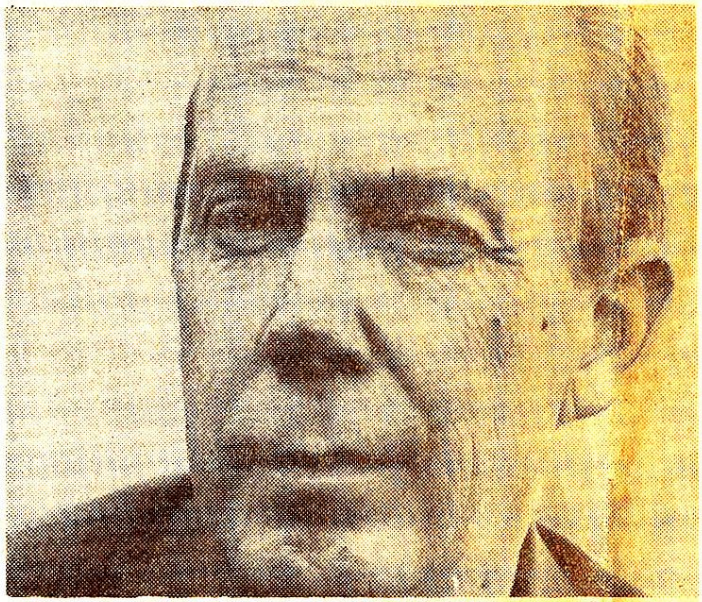

"Gunnar Ekelöf, en självbiografi" som utkommer i dag är ett urval ur diktarens efterlämnade anteckningar och brev, sammanställt av hans hustru Ingrid. Mycket av materialet har aldrig prövats av författaren med tanke på publicering. Därför, skriver Olof Lagercrantz, känns det nästan som om man överraskade honom, som om det var en häpnadsväckande tur att få läsa något så fräscht.

Eget språk i barndomsbreven

"Självbiografin" börjar med Ekelöfs barndomsbrev till modern och hennes syster Hanna von Hedenberg. Fadern sitter i den stora våningen på Kammakargatan i Stockholm paralyserad i en stol — sista stadiet av syfilis. Han är omgiven av sköterskor. Faderns döda, hemlighetsfulla blick är en av barnets första stora upplevelser. "Till min mor", skrev Ekelöf i det nyss nämnda brevet till Taube, "svarthårig som din, har jag hela livet stått i ett hat-kärleks-förhållande, som hon gjorde skäl för. Ingenting märker en så djupt som att tvingas avsky vad man i grunden älskar. Hon hade inte hår till knävecken som din, men det var korpsvart, och vid 35 års ålder blev hon vithårig och såg ut som en 1700-talsdam. Det kan du inte se på mig. Jag är född ur en kontrovers, ur en vendetta, inte ur en känsla av klan" (som Taube).

Det är lustigt att se hur språkligt uppfinningsrik Gunnar tidigt är. Han är bara tolv år, när han första gången tillsammans med modern är utomlands. Han skriver från Paris hem till mostern och försöker hitta ord som skall motsvara de olika ljuden på stadens gator. Ett par år senare har puberteten berövat honom all spontanitet, och han börjar skriva tillgjort och litterärt om "tung och purpurdjup stämning" i skogen och om forsens näck "som spelar bort sin lidelse och sin smärta".

Men han kommer förbluffande tidigt fram till ett eget språk. Bäst karaktäriseras det kanske av ord som enkelt, rent, ärligt. Han drack mycket sprit hela sitt liv, och hans förhållande till "alkohålet", som han brukade säga efter ett uttryck av Bertil Lybeck, måste alla som vill förstå honom ta ställning till. Det är komplicerat. På något sätt var han herre över spriten, även om det ibland kunde tyckas att spriten härskade över honom. Men hans språk står så långt från droger som tänkas kan. Hans tanke är klar, nästan kylig. Hav och källor finns med i allt han skriver.

Problemet med hederligheten

En gång skrev han så här: "Problemet med hederligheten är i själva verket fundamentalt. Man kan väl säga att hederligheten alltid är relativ, eftersom detta att leva innebär, måste innebära att man ställs inför kompromisser. Dessa kan vara olika stora och olika nödvändiga. Ett helt kompromisslöst liv måste betraktas som otänkbart. För även att avböja en kompromiss är — ett slags kompromiss. Hederlighetens relativa storhet hänger samman med hur pass genomtänkt och *genomkänt* man lever. Den hederlige må göra de absolut (för livet) nödvändiga kompromisserna men han avböjer de andra." Det var en livsmodell som Gunnar Ekelöf aldrig svek.

Vem som lärde honom vet jag inte. Han tyckte tidigt — mellan perioder av avsky — om 1700-talet och talade gärna om Voltaire. Han drogs till bekännarna och till dem som hade vardagskontakt bakåt i tiden som Joyce. Han hade tidigt blick för det uppstyltade och falska. Ingrid Ekelöf har studerat hans bevarade skolböcker. När det i Gummerus—Rosenquists kyrkohistoria stod: "Missionären John Williams seglade med sitt skepp 'Fridens budskap' från ö till ö, tills han slutligen blev ihjälslagen och uppäten", skrev gymnasisten Ekelöf i kanten: "Bravo!"

När det i Steffens litteraturhistoria om Lidner sades: "Han saknar ej heller toner för de vekare känslorna, för medlidandets rörelser, andaktens högtidlighet och modershjärtats oföränderliga kärlek", skrev Gunnar intill med stora bokstäver: "Fy fan!"

Det som jag tycker är särskilt utmärkande för Ekelöf är att han *ser* andra. Han citerar Øvre Richter Frich om att varje människa får lov att ha en liten åskledare av cynism, en tråd som leder ned allt oväsentligt i jorden. En sådan cynism hade han nog. Men han kunde se andra så att de tyckte sig igenkända. Det var en objektiv blick, om jag så får säga, och den finns alltid i hans diktning. Jag uppfattade det som godhet.

Han skriver om godheten så här: "Men jag tror att också godheten är något medfött, icke till att undvika, outslitligt. Det goda beror inte på goda handlingar (som i sig bär skuggan av sig själva, de icke goda), fast goda handlingar naturligtvis har värde. Det goda är att vara god. Att helt enkelt vara. Som det stora trädet där det står fritt från konkurrenter ute på åkern, med kronan fritt och mäktigt utvecklad i frihet och rymden överallt trängande in i kronan. Att bara andas. Men också detta är en symbol och alltså avskilt från verkligheten, absolut, därför förrädiskt. Det goda är att vara god."

Om kärleken skriver Gunnar att han inte kan göra något med en kvinna som han inte älskar. "Kärlek är för mig", fortsätter han, "en sorts pietà, en sorts känsla av fromhet mellan 2 människor."

Han påstår att alla litteraturens mästare har skrivit nonchalant och en smula tanklöst, även om de också arbetat på att utveckla sig. "Allt det bästa", säger han, "är skrivet i feriestämning, i en arbetspaus. Det bär prägel av fulländning därför att det är fullbordat."

Ensam i Paris på tjugotalet

Till det mest minnesvärda i boken hör vad Ekelöf berättar om hur han levde ensam i en liten våning i Paris i slutet av tjugotalet. Fönsterluckorna för. Diskhon i köket aldrig uppstädad. Den öppna spisen svämmar över av askan av brända manuskript. Med vintern kommer kylan, ensamheten ökar, nätterna går i spritens tecken. "I ruset drömde jag feberdrömmar, befolkade med ljus och människor som jag aldrig kände, skuggor utan verklighet, händelser utan mening när jag återkommit till besinning och tänkte tillbaka. Och det var på detta sätt jag lärde mig att känna livet, genom att sova och drömma. Sömnen hade mig i sitt våld, den slet mig och nötte ut mig, tänjde min själ och upplöste min kropp till någonting böjligt och blekt som mer än någonsin sol eller hälsa lärde mig att känna sig själv. Och när våren återkom vaknade jag plötsligt,

gjorde rent omkring mig, betalade mina skulder, packade ner hälften av mina saker och övergav resten, köpte biljett och reste hem."

Eftersom Gunnar Ekelöf levde större delen av sitt liv på landet eller i små städer, har han inte så mycket att berätta om kända människor. Han tillhörde Svenska akademin, men ger oss inga bilder därifrån. Men i ett brev till Ingemar Hedenius bekänner han hur svårt det var för honom att uppträda offentligt och i en roll. "Jag som inte har minsta vana vid representation", skriver han, "har f ö orsak förbanna den situation jag kommit i genom Akademien. Att ta på mig frack och sitta bild där tar mig 14 dagars motspänstig nervighet innan och 14 dars ruelse och inre filmning efteråt av vad jag misstänker mig ha gjort eller sagt i min egenskap av *sedd utifrån* och dubbelexponerad inifrån."

Han såg Dag Hammarskjöld i Akademin, och det är skönt att läsa hans nyktra och alls inte elaka kommentar till den uppreklamerade högandliga sidan av denna personlighet — den rysliga "Vägmärken" särskilt. Ekelöf skriver: "Hammarskjölds litteratursmak gick åt det retoriska (Saint-John Perse etc). Han var nog annars hedervärd på många sätt, men där och i sitt meditationsrum etc var han kort i rocken och genom sin ställning utsatt för ett visst cæsariskt vansinne, en ofelbarhetsdogm — nå, ett hyperdemokratiskt vansinne då, eller låt oss kalla det ett scoutvansinne. Anyhow he has paid his way."

"En kavitet i mitt inre"

En gång på 1930-talet skrev Gunnar Ekelöf om sitt minne. Mitt minne må vara dåligt, sade han, men vad jag minns är varken mer eller mindre än återuppståndelse verklighet. "Det är som om jag i en liten kavitet någonstans i mitt inre haft instängd en smula av den luft, doft, sol, t i d, plats som var d å och en smula av det jag som då upplevde dem. Och som om genom någon slump kaviteten öppnades och allt det där åter kittlade mig i näsan eller något annat sinne. Faktiskt det är som om en gravkammare öppnades efter 3 000 år el. mindre el. mer, ty det förflutna har ingen ålder."

Tanken liknar den Proust utvecklar om en mystisk återkomst av det förflutna. Om många av anteckningarna i Ekelöfs "självbiografi" kan man säga att de är mirakulösa återuppståndelser. De har aldrig av diktaren blivit prövade inför publicering. Därför känns det vid läsningen nästan som överraskade man diktaren, som om det var en häpnadsväckande tur och en extra nåd att man får läsa något så fräscht.

Gunnar Ekelöf var ofta lustig och älskade alla slags skämt. Det hindrade honom inte från att uppfatta livet som tragiskt. Hur vore också något annat möjligt? På tal om Ernst Ahlgren och hennes självmord skrev han: "I alla fall finns det nästan ingenting som kan verka — jag säger k a n verka — så uppbyggande, genomlysande, befriande som en stor förtvivlan."

Men, fortsätter Ekelöf, och det är karaktäristiskt för honom, "jag skall aldrig gilla det som det tragiska människoödet har av sjukt, egensinnigt självplågeri. Tragiken kan den aldrig undvika som fått den i ödesgåva, ingen människa som känner och tänker kan undvika tragik. Men vad man kan och måste besegra är viljan till tragik, viljan att göra det onda värre: det är livsoduglighet, det är sådant som gör en mindre än man kunde vara."

Jag måste sluta denna anmälan, som till stor del kommit att bestå av citat. Då Gunnar Ekelöf — han angreps sommaren 1967 av strupcancer och dog den 16 mars året därpå — insåg att det inte fanns något hopp för honom längre sade han: "Då är det ju lika bra att kvittera. Då är det ju inget att slåss för." Han slogs länge. Han var tapper. Medan han sjönk ned i dödens brunn antecknade han allt som hände honom.

Det slår mig att han inte alls är provinsiell. Jag menar att han är en människa som aldrig förvillar sig i det lokala och hembygdsromantiska som så många av våra diktare. Han är en världsmedborgare, och han synes släntra genom alla de stora kulturerna, städerna, alltid den ensamma människan, sig evigt lik i alla tider och kulturer.

OLOF LAGERCRANTZ

NYA BÖCKER

Gunnar Ekelöf

En självbiografi

Efterlämnade brev och anteckningar

En posthum bok, sammanställd av författarens hustru. Anteckningar i självbiografiska och litterära ämnen, brev, skisser, dikter.

48:—, inb. 55:—

Michel Tournier

Älvakungen

Om en man som känner sig stå i förbund med makterna handlar denna märkliga, mångtydiga berättelse som förskaffade författaren 1970 års Goncourtpris.

47:—

För medlemmar i bokklubben Fronten 33:50

Ca-priser inkl. moms.

höstnyheter från Bonniers